

Søren Kierkegaards Teori om Springet og hans Virkelighedsbegreb

af G. MALANTSCHUK

Søren Kierkegaards »Theori om Springet«¹ er en original Nyskabelse i hans Tænkning og spiller en stor Rolle i denne. Det er denne Teori, som hjælper ham til at foretage nøjagtige Afgrænsninger indenfor Tænkningens og Eksistensens forskellige Omraader, og som derved tjener til Opbygningen af selve Stadiernes Teori, og den er ogsaa vejledende ved Anvendelsen af Pseudonymerne. Denne Teori staar ligesom Stadiernes Teori i nær Tilknnytning til Kierkegaards Opfattelse af Virkelighedsbegrebet. Før jeg derfor prøver at fremføre enkelte Træk af Kierkegaards Teori om Springet, vil jeg give en kort Orientering om Kierkegaards Opfattelse af Virkelighedsbegrebet.²

Kierkegaards Beskæftigelse med Virkelighedens Kategori hører sikkert til hans tidligste. Oplysende i denne Henseende er hans Notits i Dagbogen fra 1841, som han nedskriver i Anledning af, at han i Berlin har hørt Schelling tale om »Virkelighed«. Da noterer Kierkegaard sig med Henblik paa Ordet »Virkelighed«: »Dette ene Ord, det erindrede mig om alle mine filosofiske Lidelser og Qvaler.«³ At Kierkegaard tillagde Virkelighedsproblemet en afgørende Betydning, kan ogsaa ses af andre Optegnelser.⁴

Kierkegaard har altsaa arbejdet tidligt og meget paa den Opgave nærmere at bestemme Virkelighedens Kategori, og allerede i »Om Begrebet Ironi« giver han en Formulering af Virkelighedsforholdet, som han væsentlig fastholder under sit kommende Forfatterskab. Kierkegaard opfatter derefter Virkeligheden som uløseligt sammensat af to modsatte Kvaliteter,

¹ Pap. V C 12.

² Se dertil min Afhandling: »Frihedens Dialektik hos Søren Kierkegaard« i „Dansk teologisk Tidsskrift« 1950. S. 193-207.

³ Pap. III A 179.

⁴ Som f. E. i en senere meget vigtig Optegnelse: Pap. VI B 54, 21.

og her staar vi foran noget af det mest originale i Kierkegaards Tænkning. Stedet i »Om Begrebet Ironi« lyder: »Disse to Momenter ere uadskillelige; thi hvis Begrebet ikke var i Phænomenet, eller rettere, Phænomenet først var forstaaeligt, først virkeligt i og med Begrebet, og hvis Phænomenet ikke var i Begrebet, eller rettere, Begrebet først forstaaeligt, først virkeligt i og med Phænomenet, saa var al Erkjendelse umulig, idet jeg i det ene Tilfælde vilde mangle Sandheden, i det andet Virkeligheden.«⁵

Denne Kierkegaards Opfattelse af Virkeligheden giver den en paradoks Karakter, da den er sammensat af to Momenter, som paa den ene Side udelukker hinanden, og paa den anden Side er uløseligt forbundet med hinanden. Disse to Momenter kan faa forskellige Betegnelser, ganske afhængig af, under hvilke Aspekter vi vil betragte Virkeligheden; men disse Momenter i deres forskellige Aspekter er altid af modsat Kvalitet, som f. E. det Bevægelige er det i Forhold til det Ubevægelige eller Væren i Forhold til Væsen, o. s. v. For Kierkegaard maa selv en tænkt Virkelighed, som i første Række udtrykker en Tings Væsen, ogsaa have Værens Mulighed i sig, hvis den tænkte Virkelighed ikke skal blive til noget fantastisk.

Naar vi fastholder denne Kierkegaards Bestemmelse af Virkeligheden som en Sættelse af to modsatte Kvaliteter, kan vi lettere forstaa, hvorfor Kierkegaard, som stødte paa Problemet om »Springet« ad to Veje, ad Tankens og Eksistensens, bringer disse to Veje i uløselig Tilknnytning til hinanden, saa de to Veje for ham bliver til to parallelle Rækker af Spring. Det er de saakaldte: »Dialektiske og pathetiske Overgange.«⁶

Af de to Veje, som førte Kierkegaard til Opdagelsen af Springet, ser vi først paa Tankens Vej. Kierkegaard er, sikkert under Indtrykket af den Mangel paa en konsekvent filosofisk Tænkning, der efter hans Opfattelse prægede den nyere Filosofi, blevet tilskyndet til for sit eget Vedkommende at gennemføre en Tænkningens Metode, hvor den ubetingede logiske Konsekvens blev Hovedløsenet. Denne konsekvente Tænkning skulde hindre ham i at begaa logiske Tilsnigelser.

Kierkegaard kunde ikke haandtere denne Metode uden at have Klarhed over de logiske Grundsættningers Rækkevidde og over Gyldigheden af de

⁵ S. V. XIII, 318; Søren Kierkegaards samlede Værker citeres efter 1. Udg.

⁶ Pap. V C 1.

forskellige logiske Slutningsformer. En god Tilskyndelse til dette Arbejde var for ham uden Tvivl den omkring 1839 i Danmark førte Strid om Gyldigheden af Modsigelsens Grundsætning.⁷

Gennem sin Fordybelse i de logiske Principers Struktur vinder Kierkegaard den metodiske Klarhed, som giver ham de sikre Kendetegn paa, hvornaar der i Tænkningen sluttes ad Konsekvensens Vej, og hvornaar en Slutning ikke kan gøres uden ved et Spring.⁸

Dermed bliver Konsekvensen det højeste metodiske Princip for Kierkegaards Tænkning. Efter dette Princip bliver et Udsagn gennemtænkt i alle dets Konsekvenser for at bestemme Omfanget og Indholdet af dette. Paa denne Maade kan Gyldighedsgrænsen af et bestemt Udsagn nøje angives, og Overgangen til det næste Udsagn vil da tydelig fremtræde som et Spring.

Man ser da ogsaa med hvilken Alvor den unge Climacus omfatter Konsekvensen, og at han klager over, at han ved Læsningen af andre Forfattere »ikke altid« finder den »strænge dialektiske Bevægelse«. For ham selv blev Konsekvensen, under hans Forsøg paa at samarbejde de forskellige Anskuelser til en Helhedsopfattelse, til en »scala paradisi«. Under dette Arbejde med konsekvent at gennemtænke Tilværelsens Sammenhænge passer Climacus paa, at der er ligesaa »mange Stød, som der var Leed i Consequentsen«⁹, d. v. s. i den sammenfattende Tanke. En konsekvent Tænkning kræver altsaa, at den dialektiske Bevægelse ikke tilslører Overgangene fra det ene Led til det andet indenfor den overordnede, »den høiere Tanke«. Dermed er Rækken af de dialektiske Overgange givet.

Kierkegaard bliver gjort opmærksom paa Tilstedeværelsen af de pædagogiske Overgange gennem sin egen eksistentielle Stilling til Kristendommen. Han taler allerede i 1835 om »det fortvivlende Spring« i Forhold til Kristendommen. Sætningen lyder: »Det er vistnok, fordi *Christendommen er en Radicalcuur*, som man krymper sig ved, og det uden at disse Mennesker just behøve at have saa udvortes Forestillinger, som i den ældste Tid

⁷ Værdifulde Oplysninger herom findes i: Søren Kierkegaard: *Philosophiske Smuler*. Udgivet med Indledning og Kommentar af Niels Thulstrup. København 1955. S. 206 f.

⁸ Det vilde blive et Kapitel for sig at paavise, hvordan Kierkegaard under sit Arbejde med de logiske Principer samt med Virkelighedsproblemet og sin Teori om Springet søger tilbage til Aristoteles.

⁹ Pap. IV B 1, S. 105.

bragte flere Christne til at udsætte det afgjørende Skridt til sidste Øieblik – det er vistnok det, at de mangle Styrke til at gjøre det fortvivlende *Spring*.¹⁰ Dette Spring er egentlig Prototypen til det vigtigste af de patetiske Spring, nemlig til det senere »qualitative Spring«. Der findes fra denne Tid ogsaa andre Optegnelser, som viser Kierkegaards Anstrengelser for at vinde Klarhed over det Patetiske.¹¹

Kierkegaards Forstaaelse af Virkeligheden som en Syntese af Væsen og Væren (af Nødvendighed og Mulighed)¹² tillader ham derefter ogsaa at indlemme det Dialektiske og det Patetiske som to Sider af Virkeligheden.

De dialektiske Overgange repræsenterer altsaa for Kierkegaard Virkelighedens Væsens Side, medens de patetiske Overgange svarer til Virkelighedens Værens Side. I dette Forhold mellem det Dialektiske og det Patetiske fører Overbetoningen af en af Siderne til samme Konsekvenser som Overbetoning i Forholdet mellem Væsen og Væren. Vi ser lidt paa disse Konsekvenser, for paa denne Maade at lade Forholdet mellem det Dialektiske og det Patetiske træde klarere frem.

Betoner man mest det Dialektiske, bliver vor Gengivelse af Virkeligheden abstrakt. Nødvendigheden kommer til at dominere Forholdet. Et Yderpunkt i denne Henseende er den Dialektik, som har tabt Tilknytningen til Virkelighedens andet Moment, til Muligheden. For Kierkegaards Vedkommende bestod denne Fare ikke, thi selv naar han bevæger sig paa det Abstraktes Omraade, hvor altsaa Nødvendigheden har Overvægt, vil han altid sikre dette Abstrakte en Anvendelse paa Virkeligheden, hvorved Virkelighedens andet Moment, Muligheden, kommer til sin Ret.

Betones derimod Værens Side, det Patetiske, kommer det Individuelle frem. Hvorfor det er saadan, er let at indse. De patetiske Overgange skal udtrykke den reelle Bevægelse, men den reelle Bevægelse er altid knyttet til de enkelte, individuelle Ting. Men ogsaa det Patetiske kan overbetones, hvis det Dialektiske kommer til kort. Det Patetiske uden det Dialektiske giver et usammenhængende Noget.¹³ Kun i denne Enhed af de to Momenter

¹⁰ Pap. I A 99.

¹¹ Pap. I A 36, I A 46 m. fl.

¹² S. V. IV, 208 f. (Noten) og IV, 236 ff.

¹³ Om Farerne ved ensidigt at fremhæve en af Siderne i Forholdet mellem det Dialektiske og det Patetiske se bl. a. S. V. VII, 485.

kommer Virkeligheden til Syne. Derfor bliver Opgaven i Eksistensen, »at ene begge i Existentsens Samtidighed«¹⁴.

For endnu nøjere at belyse Springet, d. v. s. Forholdet mellem de dialektiske og de patetiske Overgange, kan vi tage et andet Par af Virkelighedens modsatte Bestemmelser, som f. E. Kontinuiteten og Diskontinuiteten. Disse to Momenter udelukker hinanden, men de hører begge i lige Grad til Virkelighedens Syntese. Det Diskontinuerlige vil svare til de patetiske Overgange, medens det Dialektiske svarer til det Kontinuerlige. Først Kontinuiteten og Diskontinuiteten konstituerer Virkeligheden. Klarest derom udtaler Climacus sig: »Forsaavidt Existents er Bevægelse gjelder det, at der dog er et Continuerligt, som sammenholder Bevægelsen, ellers er der nemlig ingen Bevægelse . . .«¹⁵

Dette var de to Rækkers Forhold til hinanden, endnu uden videre Refleksion paa den Modifikation, som sker med begge Rækker under Stadiernes fremadskridende Bevægelse. Men det er netop under denne fremadskridende Bevægelse, at Springets Kategori faar sin fulde Betydning.

Det Dialektiske skildrer her i Tankens Form Virkelighedens forskellige Trin, med det Absurdes Virkelighed som den sande Virkelighed. Det Patetiske viser derimod, hvordan Individet gennem den stadig mere skærpede Patos forarbejder og tilegner sig det, som Dialektiken paa den humane Plan viser hen til, eller som den paa det Kristeliges Omraade støder fra.

Hvordan det Dialektiske hjælper det Patetiske skildres i følgende Udtalelse: »Thi Dialektiken er i sin Sandhed en velvillig tjenende Magt, der opdager og hjælper til at finde, hvor Troens og Tilbedelsens absolute Gjenstand er, hvor det Absolute – der nemlig hvor Forskjellen mellem Viden og Ikke-Viden styrter sammen i Uvidenhedens absolute Tilbedelse, der hvor den objektive Uvished stemmer imod for at pine Troens lidenskabelige Vished frem, der hvor Striden om Retten og Uretten styrter

¹⁴ S. V. VII, 334.

¹⁵ S. V. VII, 267 f. I sin Bog om »Søren Kierkegaard som Filosof« (2. Udg. 1919, S. 70-82) behandler Harald Høffding i et af Kapitlerne ogsaa Springet. Dette gør Høffding netop under Synspunktet Kontinuiteten Diskontinuiteten, men da han ikke er klar over, at Kierkegaards Virkelighedsbegreb altid indeholder to modsatte Bestemmelser, altsaa ogsaa Kontinuiteten og Diskontinuiteten, bliver hele hans Behandling af Problemet »Springet« hos Kierkegaard til en stor Misforstaaelse.

sammen i den absolute Underkastelses absolute Tilbedelse. Dialektiken selv seer ikke det Absolute, men den fører Individet ligesom hen til det, og siger: her maa det være, det indestaaer jeg for; naar Du her tilbeder, saa tilbeder Du Gud. Men Tilbedelsen selv er ikke Dialektik.«¹⁶

De dialektiske Overgange mellem Stadiernes fremadskridende Trin er ikke Spring i egentlig Forstand, naar de er gengivet i Abstraktionens Medium. Derom siger Climacus: »Abstrakt seet er der vel ingen afgjørende Strid mellem Standpunkterne, fordi Abstraktionen netop borttager det, hvori Afgjørelsen ligger: det *existerende Subjekt*...«¹⁷ Men idet Kierkegaard ogsaa anvender personlige Repræsentanter til eksistentiel Gengivelse af de forskellige Trin, kommer det Patetiske og Springet frem. Dermed fremhæver Kierkegaard sin centrale Interesse, som bestaar i at modarbejde Tidens Tendens til tom Abstraktion, idet han ved det Patetiske bringer det Dialektiskes Mulighed nær til den reelle Virkelighed.

Kierkegaard var klar over, at han ved sin Teori om Springet har skabt nye Synspunkter for Analysen af Virkeligheden. Der var ikke meget at finde derom hos andre filosofiske Forfattere. Han noterer sig enkelte af Tænkerne, som enten bruger Springet uden at nævne det, eller de nævner Springet, men det giver dem ikke Anledning til videre Undersøgelser i denne Retning. Men enhver Tænker maatte støde paa Springet. Derfor kunde Kierkegaard sige: »I Grunden anerkjender Alle Springet, og bruge det i psykologiske og ethiske Fremstillinger, men lyve det bort i Logiken.«¹⁸

Af de af Kierkegaard anførte Tænkere nævner jeg kun de to: Trendelenburg og Lessing. Kierkegaard har ytret sig udførligere om dem med Hensyn til Springet, særligt hvad den sidste angaar, og hans Omtale af dem kan tjene til at belyse visse Sider af Spørgsmaalet om Kierkegaards Stilling til Problemet om Springet.

Det var uden Tvivl en Skuffelse for Kierkegaard, at Trendelenburg, som han satte højt, ikke er blevet opmærksom paa Springet. Kierkegaard søger at give en Forklaring paa denne Mangel hos Trendelenburg, og han finder, at »Trendelenburg recurrerer altfor meget til Exempler af Matematik, Naturvidenskaber.« Efter Kierkegaards Opfattelse er Matematik

¹⁶ S. V. VII, 426.

¹⁷ S. V. VII, 253.

¹⁸ Pap. V C 8.

og Naturvidenskaber netop de Omraader, hvor Nødvendigheden helt har Overvægt over Muligheden, og hvor det derfor er svært at blive ført til Problemet om Springet. Resten af den lige anførte Optegnelse lyder saaledes: »Man seer desto værre næsten aldrig Exempler af det Ethiske i det Logiske, hvilket i mine Tanker vækker en Mistanke mod Logiken og bidrager til at bestyrke mig i min Theori om Springet, hvilket væsentligen hører hjemme i Frihedens Sphære, om det end forbilledligt burde antydes i Logiken, og fremfor Alt ikke som Hegel gjør det, bortlyves.«¹⁹ Man ser af denne Del af Optegnelsen ganske klart, at Kierkegaards Interesse med Henblik paa Springene ligger paa det Punkt, hvor Overgangen fra det Endelige (Kvantitet) til det Uendelige (Kvalitet) sker. Men Kierkegaard er dog ogsaa interesseret i, at man indenfor den Totalitet, som omfattes af Metafysiken (»Logiken«), skulde være opmærksom paa Problemet om Springet, selv om man kun kan tale approksimativt om Friheden under det Endeliges Kategorier.

Af dem, som nævner Springet, er Lessing den eneste, som blev opmærksom paa det vigtigste af Springene, det kvalitative Spring. Lessing opdager Vanskeligheden ved at gøre de kvantitative, historiske Sandheder til de evige Sandheder, hvilket efter Lessings Opfattelse kun kan ske ved et Spring. Climacus ofrer megen Plads til Omtalen af den Sætning hos Lessing, hvori det nævnte Problem bliver fremsat.²⁰ Samme Sted omtaler Climacus ogsaa Jacobi's Optegnelser om sine Samtaler med Lessing, hvor Ordet Spring igen benyttes af Lessing i den for Kierkegaard vigtige Betydning.²¹

Naar man læser Climacus' »Yttring af Taknemmelighed mod Lessing«, maa det ikke glemmes, at selv om Lessing med sine Udtalelser om Springet har peget paa Springets Problem, saa har han dog ikke selv opstillet en Teori derom. Kierkegaard havde allerede klare Anskuelser om Springets Teori, da han læste Lessings Udtalelser, som pegede i Retning af det kvalitative Spring. Climacus siger jo ogsaa, at han har »læst »Frygt og

¹⁹ Pap. V C 12. Angaaende Springet i »Natur-Phænomenernes Verden« henvises til Kierkegaards lærerige Kritik af J. L. Heibergs Anmeldelse af »Gjentagelsen« (Pap. IV B 100-124) og S. V. IV, 289 ff. i Noten.

²⁰ S. V. VII, 76 ff. Til videre Orientering om det af Lessing opkastede Problem anbefales den klare Redegørelse af Niels Thulstrup i den under Note 7 anførte Bog: S. VII ff. og 113 f.

²¹ S. V. VII, 79 ff.

Bæven« førend« han »kom til at læse det Bind af Lessing«, hvor denne fremsætter Problemet om Springet. Men selv hvis Kierkegaard tidligere var blevet opmærksom paa Lessings Udtalelser om Springet, var det ikke meget at bygge en Teori op paa. Climacus opsummerer ogsaa sit Udbytte af Læsningen om Springet hos Lessing i følgende Sætninger: »I sig selv er det ikke meget, og er just ikke dialektisk tydeligt, hvad han har villet gjøre ud deraf; ja det er end ikke tydeligt, om det dog ikke paa hiint Sted i hans egne Skrifter er en pathetisk Vending i Stilen, og i Samtalen med J. en socratisk Spøg, eller om disse tvende Modsætninger udgaae fra og bæres af den ene og samme Springets categoriske Tanke.«²²

Der behøver altsaa ikke at være nogen Tvivl om, at Kierkegaard ogsaa med Rette kunde betragte Teorien om Springet som sin egen Nyskabelse.

Til sidst vil jeg kort berøre Kierkegaards Anvendelse i sit Forfatterskab af Teorien om Springet med dens dialektiske og patetiske Overgange. Generelt maa man sige, at denne Teori er anvendt i fuld Udstrækning i Forfatterskabet, og at den er helt tilpasset de enkelte Værkers specielle Krav. Det ses her tydeligt, at i Forholdet mellem det Dialektiske og det Patetiske gives der tre Muligheder med Hensyn til dets Anvendelse. Den første er den: at overbetone det Dialektiske; den anden: at søge en Ligevægt mellem det Dialektiske og det Patetiske; den tredje: at komme Virkeligheden saa nær som muligt ved at udhæve det Patetiske.

Af de mange Eksempler paa de nævnte Muligheder for Benyttelsen af det Dialektiske og det Patetiske, vil jeg nøjes med at anføre de mest karakteristiske.

Et godt Eksempel paa Overbetoningen af det Dialektiske har vi i »Philosophiske Smuler«. Ved det Dialektiskes Overvægt bliver Virkelighedens Forhold »simplificeret«. Tanken skal gøres »tydelig i Abstraktionens lidenskabsløse Korthed«. Det hele faar Lighed med en Matematikers »Bogstavberegning«. Derfor gælder det her, »at selv om det Concrete er mere fornødent end det er for Mathematikeren, man begynde ikke strax med at lade Tanken blive concret, men in abstracto tydeliggjøre man sig den Tanke man vil eftervise i det Concrete.«²³

²² S. V. VII, 84 f.

²³ Pap. V B 41, S. 97.

I »Frygt og Bæven« har vi et Eksempel paa en ligelig Fordeling af de to Momenter, det Dialektiske og det Patetiske; Ligevægten mellem de to Momenter er allerede ganske betegnende angivet i Bogens Undertitel: »Dialektisk Lyrik«. Der sættes Problemerne op, men dette Dialektiske bliver straks gjort konkret ved Hjælp af individuelle Eksempler. Man kan sikkert bedst i dette Skrift studere Forskellighederne mellem de dialektiske og de patetiske Overgange, og dermed ogsaa Overgangen fra det Dialektiske til det Patetiske, hvilket sidste med Johannes de silentio's Udtryk kaldes for »det idelige Spring i Tilværelsen.«²⁴

Den tredie Mulighed er den, at det Patetiske overbetones. Det sker i de psykologiske Eksperimenter, særlig i den tredie Del af »Stadier paa Livets Vei«. Der skildres udførligt og saa livsnært²⁵ som muligt en kæmpende og lidende Individualitet, der naar til en Beslutning. Beslutningen og dens Udførelse er Kulminationen i det Patetiske; det er Springet. Det vigtigste af Springene, som bliver skildret efter sin dialektiske og patetiske Side i Afsl. Uvid. Efterskr.²⁶ faar sit patetiske Udtryk i Kierkegaards »Troesbekjendelse«.²⁷

Søren Kierkegaards Teori om Springet er for omfattende til at man fyldestgørende kan give Indblik i den i en kort Fremstilling. Men dette var jo heller ikke Opgaven med denne Fremstilling. Jeg forsøgte fremfor alt at vise, hvilken afgørende Betydning Søren Kierkegaards Løsning af Virkelighedsproblemet havde ogsaa for hans Teori om Springet.

²⁴ S. V. IV, 93. Jfr. fra Pap. V B 49, 14: »I denne Henseende kan man sammenligne »Frygt og Bæven«, hvor Nødvendigheden af »Springet« flere Gange indskærpes baade dialektisk og patetisk, hvilket er Springets Gehalt.«

²⁵ I VII B 235, S. 14 læser vi: »I det psykologiske Experiment: »Skyldig? — Ikke-Skyldig?« (i »Stadier paa Livets Vei«) er der fremstillet en i Aandens yderste Livsfare indtil Fortvivlelse Anstrænget; og det Hele er holdt som kunde det være skeet igaar. Forsaavidt er Frembringelsen lagt Virkeligheden saa nær som muligt, den i Fortvivlelsen religiøst Kæmpende svæver, saa at sige, lige over Samtidens Hoved.«

²⁶ S. V. VII, 330 ff.

²⁷ S. V. X, 238 f.